

Izumitev političnega¹

To stališče je treba ubraniti in precizirati nasproti vsaj trem ugovorom. Prvič, kdor ukine mejo med politiko in nepolitiko, odvzame s tem tudi podlago svojemu argumentu. Če je nekako vse politično, potem nekako tudi ni ničesar več, kar bi bilo politično. Ne gre mar tu za to, da se celo nujo političnih odrevenelosti po motu 'ker ne gre nič več, gre nenadoma zopet vse' sprevrne v odliko subpolitične gibkosti in razgibanosti? "Spoznanje, da je vse politika", piše *Klaus von Beyme*, "je zavajajoče, če ga ne dopolnimo s spoznanjem, da je vse tudi ekonomija ali kultura."

Drugič, se mar subpolitika ne končuje ravno tam, kjer se začenja politika, namreč tam, kjer gre za "pravšnjo", za ključno vprašanje moči – vojaške moči, zunanje politike, gospodarske rasti in brezposelnosti? Je torej poudarjanje subpolitike drugačen način anticipirane pokorščine?

Tretjič, mar subpolitika ne sega le tako daleč in živi le tako dolgo, dokler je lahko prepričana o podpori politike – prava in denarja? Ne bi bilo treba zato argument obrniti: ali razvoj subpolitike ne predpostavlja *reaktiviranja* političnega centra in sistema? Vsiljuje se dvom, da gre pri izrazu "izumitev političnega" le

¹ Besedilo je prevod VII. poglavja knjige *Die Erfindung des Politischen*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt/M (op. ur.).

za pobožno željo, ali še slabše: ne gre mar za zarotovanje in prizadevanje, da bi se od mrtvih obudil "etatistični reformni absolutizem" (*Thomas Schmid*)? Vse te ugovore bomo skušali prestreči in ovreči s pojmovnimi in tipološkimi diferenciacijami političnega in politizacije.

Politika politike

Nasprotje med Vzhodom in Zahodom je bila edina cementacija političnega: vloge so bile trdno določene in vse so obvladovala nasprotja. Normalnost in odstopanje, "vodstvo", "partnerstvo" in "nevtralnost" so imeli svoje meje zarisane tako v malem, vsakdanjem kot tudi v velikem, svetovnopoličnem oziru in so določali še tako majhne podrobnosti industrijske, komunalne in družinske politike ter tehnološke politike in politike razvojne pomoči. To je bila ureditev velikega nasprotja in njegovega ovekovečevanja s trojnim učinkom: napetost, jasne orientacijske možnosti in svetovna ureditev politike, ki se je lahko delala za nepolično.

Če si dovolimo primerjavo nebrzdanosti političnega z bitjem iz živalskega sveta, potem lahko rečemo tole: Lev je poležaval v živalskem vrtu in zehal. Njegovi oskrbniki so mu čistili kletko in pregledovali njeno varnost in mu v veselje od povsod zgrinjajočih se obiskovalcev sem ter tja vrgli nekaj kosov krvavega mesa. Številne bistre glave so to medijsko učinkovito hranjenje leva, ta politični zoološki cirkus poimenovali z izrazom "simbolična politika". Dresura je bila splošna in vseprisotna. Politika je bila politkica. Dramaturgija je bila vse. To, kar se je tako ali tako dogajalo, in njegova javna predstavitev sta potekala po zakonitostih obratne proporcionalnosti: čim manjši so manevrski prostori politike in čim manjša so nasprotja med strankami, toliko večje je širokoustenje.

Zlom nasprotja med Vzhodom in Zahodom je imel za posledico nastanek paradokсне situacije: politika se namreč odvija še naprej v starih kletkah. Vendar pa v njih ni več leva! Živalski vrt se *igra* – brez leva. Prosto naokrog tekajoči levi se obravnavajo kot levi iz živalskega vrta. In če se le-ti sami od sebe ne podajo in zaprejo za rešetke miroljubnosti, občutimo to kot narcistično obolenje. V Evropi je nastal del nekakšne politične divjine, neinstitucionaliziran pragozd, pragozd brez vseh institucij, in sicer v vseh vidikih, v vseh sferah politike, celo v tistih, ki so doslej kot nepolitika lahko upale na svojo v glavnem gladko uveljavitev, kot npr. tehnologija, industrija in znanost.

Zgoraj smo razlikovali med uradno, etiketirano *politiko* (političnega sistema) in *subpolitiko* (v smislu *subsistemske* politike). Vračanje političnega onkraj nasprotja med Vzhodom in Zahodom in onkraj starih gotovosti industrijske dobe pa zahteva in upravičuje še nadaljnje, prečno razlikovanje, namreč razlikovanje med

s *pravili* voden politiko in *pravila spreminjajočo* politiko. Prva je lahko povsem ustvarjalna in nonkonformistična. Vendar pa se giblje *znotraj* sistema pravil igre, ki jih določata na nacionalni državi temelječa industrijska družba in družba izobilja (ali, kot temu rečemo, enostavna moderna). Nasprotno pa meri pravila spreminjajoča politika na "politiko politike" v smislu spremembe samih pravil igre. S to vrsto meta- ali superpolitike je povezano dvoje: po eni strani sprememba sistema pravil igre, po drugi pa vprašanje, kateri naj bo tisti novi sistem pravil igre, ki bo nadomestil starega.

Tudi znotraj enostavne politike – igra skata – imamo celo vrsto bolj ali manj rafiniranih variant soloigre. Z različno spretnostjo in nasprotujočim si uspehom lahko igramo npr. pika, granda, berača itn. Toda povsem drugačna situacija nastane, ko je treba spremeniti in zamenjati sama pravila igre, pri čemer dobimo višek zmešnjave takrat, ko se hkrati igra oboje: skat in igra za zamenjavo pravil igre. Igramo z zamenjanim sistemom pravil za spremembo samih sistemov pravil. Eni igrajo še naprej skat, medtem ko drugi v svoje ogorčenje hkrati poizkušajo med igranjem skata *mešano* izumiti in uveljaviti nova pravila igre. In ravno s takšnim križanjem in prekrižavanjem normalnosti in absurdnosti imamo danes opraviti prav povsod.

Igra klasične industrijske družbe – nasprotja med kapitalom in delom, med levico in desnico, nasprotja med interesnimi združenji in političnimi strankami – teče dalje. Hkrati mnogi zahtevajo in začenjajo sami preobračati sistem pravil igre, pri čemer pa ostaja povsem nejasno (mišljeno v prenesenem pomenu), ali se bo v prihodnje igrala dama, človek ne jezi se ali pa nogomet. S pravili vodena politika in pravila spreminjajoča politika se medsebojno prekrivata, mešata in križata. Tako imamo obdobja, ko prevladuje prva, in nato zopet obdobja, ko prevladuje druga. Medtem ko Evropa doživlja padec v rigidne, krvave nacionalistične variante igre enostavne moderne, se Amerika podaja na novo celino izuma političnega, preizkuša – in preživlja – politiko politike.

Razlikovanju med uradno politiko in subpolitiko, ki se ravna po sistemski členitvi družbe, je torej treba postaviti nasproti razlikovanje med *enostavno* (s pravili voden) in *refleksivno* (pravila spreminjajočo) politiko. Podlaga temu drugemu razlikovanju je *stopnja*, *kakovost* političnega. Formule o politiki politike ali o izumitvi političnega, ki meri prav na to, ne smemo nikakor razumeti normativno. Izraža le to, kar bi se moralo zgoditi, če bi postalo resnično to, o čemer je povsod govor (tudi v smislu obrambe!) – ne glede na to, ali so to sanje, more ali le ideje na poti svoje uresničitve. Mišljeno minimalistično, imamo danes opraviti z *realno učinkujočo idejo* izuma političnega – mišljeno maksimalistično, pa se k njej podaja družba kot celota in njene posamezne skupine.

To razlikovanje med enostavno in refleksivno politiko lahko

uporabimo tudi za uradno politiko in subpolitiko ter pogoje politizacije, pri čemer dobimo spodnjo tabelo.

Kategorije političnega

(vodoravno) Kakovost oz. doba političnega
(navpično) Mesto in vrsta političnega

	Enostavna (uporaba pravil)	Refleksivno (spreminjanje pravil)
Politika političnega sistema	Simbolična politika, gospodarska rast, polna zaposlitev, tehnični in socialni napredek	Reaktiviranje oz. preobrazba države, razkoščenje političnega
Sub(sistem- ska) politika	Enostavna ekspertna racionalnost, prevlada tehnokratskega, birokratskega delovanja; zasebnost	Reforma racionalnosti, politični podjetnik, poklic kot politično delovanje
Pogoji politizacije	Štrajk, parlamentarna večina, državna pobuda, kolektivno- individualistične rešitve (npr. avto, zavarovanja)	Zastoj, blokada in kot <i>ena</i> varianta prizadevanje za konsenz in reforme modernizacij znotraj in zunaj političnega sistema

Politično se – kolikor se obnaša mirno, kolikor ga je mogoče obdržati mirnega – v na nacionalni državi temelječem razumevanju demokracije, ki ga ima enostavna moderna, odvija izključno kot *s pravili voden boj strank za krmna korita in krmilne vzvode moči*, katerega cilji so gospodarska rast, polna zaposlitev, socialna varnost, zamenjava vlade v smislu zamenjave osebja, zamenjave strank. To je, tako se odvija, tako se uresničuje demokracija. Toda politika v smislu spremembe vladnega sistema, vladne transformacije, samorazkroja vlade navzdol in navzgor, medtem ko se pristojnosti odločanja po eni strani prenašajo na združenja, po drugi pa na globalne akterje – nikoli! Povedano drugače: politika znotraj strukture in sistema pravil, ki jih določa nacionalna država, ni odhod v novo deželo političnega, svetovnopoličnega, v deželo

svetovne družbe tveganja. Je spor okoli vnovčitve in zavarovanja demokratičnih in gospodarskih pravil igre nacionalne države. Ta model politike je vprašljiv iz številnih razlogov; nenazadnje zaradi *dvojnega inflacioniranja* aspiracij: državna politika mora biti pristojna za vse in vsi morajo in hočejo biti pri njej udeleženi.

Z obstoječimi, zastaranimi inštitucijami pa to nikakor ne uspeva. Če pa si pred tem nismo več pripravljeni zatiskati oči, potem moramo zapustiti okvir politike statusa quo, ga odpreti, razširiti, premisliti in nanovo skomponirati; in ravno to je tisto, na kar meri *izumitev političnega*. Enako velja za Evropo, Evropsko skupnost, za svet po koncu hladne vojne, za pri tem odkrito in radikalno izstopajoča nasprotja med bogatimi in gladujočimi, sestradanimi deželami in regijami, za probleme mobilnih revežev in političnih beguncev, ki oblegajo evropsko trdnjavo, itn. itn.

Izumitev političnega pomeni ustvarjalno, samoustvarjalno politiko, ki ne kultivira in generira starih nasprotij, ki iz njih ne črpa in ostri sredstev moči, temveč snuje in kuje nove vsebine, oblike in koalicije. Mišljena ni nikakršna *renesansa političnega*, ki – če naj govorimo s Fichtejem – “postavlja samo sebe”, ki svojo aktivnost razvija in sprošča iz aktivnosti in se tako rekoč za lase vleče iz močvirja pogrezanja. Mišljena ni tudi “politika prepričanja” (Max Weber) ali politika verbalnih opredelitev. Izumitev politike nasprotno potrebuje machiavellistično realitiko. Vendar pa se v tem ne izčrpa, temveč se bori za prostore, oblike in forume iskanja in tvorjenja stilov in struktur zunaj in znotraj političnega sistema.

Razkoščenje političnega

Skicirano videnje politikuma moderne v evropskem vakuumu pa ni skregano le z empirijo in teorijo politike, temveč tudi z vse splošnejšim izkustvom nemoči spričo vedno številnejših, nasprotujočih si izzivov. Je v podoživljajočem smislu sploh še možno govoriti o pravila spreminjajoči politiki? Mar ne bi bilo treba nasprotno – kot to najlepše, najdrastičnejše stori *Hans Magnus Enzensberger* – političnemu izdati mrliški list?

Država blaginje je – kot se glasi široko razširjena diagnoza – zaradi svojih uspehov postala politično otopela, če ne že kar zadušena. Njene politične in socialne institucije niso bile več kos dinamiki gospodarskih sil. Ravno razprave o alternativah – spričo naraščajoče brezposelnosti, ekološkega uničenja in kronično praznih javnih blagajn – v sedemdesetih in osemdesetih letih so v zadostni meri pokazale, kako zelo je državni aparat postal nezmožen za gibanje. Tu in tam – še zlasti pri dajatvah socialnega zavarovanja, ki jih ni bilo več mogoče financirati – so se v načrte sistematiziranih mest javne uprave integrirale pobude državljanov za zmanjševanje stroškov. Toda gledano v celoti lahko ravno to

obleganje obstoječega z alternativami velja kot dokaz, da je ta način samoosveževanja državne politike, pa naj bo še tako zelo zaželen s katerega koli stališča splošnega blagra, gledano z nje-govega vidika bodisi odvečen ali nevključljiv (nonintegrabel), najverjetneje pa kar oboje. Kot se zdi, ga bo tekoča recesija ob prvi priložnosti ponovno izvrgla, seveda le z maloštevilnimi ele-menti. Vzkalilo ni niti to semenčece spreminjanja pravil, politični sistem pa se je znova skrčil na svoj lastni in dejanski smoter, na zamenjavo političnega osebja.

“Institucionalna struktura Zvezne republike Nemčije”, kot piše *Claus Koch*, “povezuje minimum politične mobilnosti z maksimum fleksibilne stabilnosti. Sprememba bi morala potekati po mravljičnem načelu: vsakdo nosi po eno peščeno zrnce po nekakšnem instinktivnem načrtu iz starega na novo mesto. Gledano tako je bil prevzem mikroelementov alternativne kulture v politične aparate ob njihovi hkratni izključitvi dobra vaja za skorajda brezpolitično integracijo Vzhodne Nemčije v Zahod. To isto dobromislečo prizadevnost, ki pušča vse pri starem, kaže tudi navidezni nasprotni primer, namreč razprava o ustavi v novi Nemčiji.”

Četudi v mislih pregledamo te vodilne ideje in teorije, pa dobimo vendarle isto podobo: nasprotja političnega sveta, ki vladajo v glavah, strankah, parlamentih, v političnih izobraževalnih institucijah, izhajajo iz *nastajajoče* industrijske dobe: liberalizem, socializem, nacionalizem, konservativizem. Te politične teorije govorijo o uničevanju okolja v svetovnem merilu, vendar pa tudi o feminizmu, ekspertni in tehniški kritiki in o znanstveni alternativnosti, torej o modernizaciji moderne, in sicer tako kot slepec o barvah.

To, kar pogojuje in utemeljuje ta nasprotja v temeljnih ocenah, so razlike v pojmu političnega. Vendar pa gre še za nekaj več: s koncem hladne vojne mislimo in delujemo v jezikovnih razvalinah, v katerih za bleščečimi besednimi fasadami povsod gnezdijo, se razmnožujejo in odpirajo nove realnosti. To bi lahko imenovali *izumitev političnega kot politike statusa quo*: norme ključnih političnih institucij ohranjamo nespremenjene in *zato* lahko politične smernice nanovo postavljamo skorajda brez vsake legitimacije, mimo pozornosti javnosti.

Pri tem gre za dobesedno *razkoščenje političnega*, ki ga omogoča zlom polarizacije med Vzhodom in Zahodom in s tem povezane ureditve. To podobo nam zelo natančno ponazarja arhitektura. Biedermajerske fasade stare zahodne republike se konzervirajo in hkrati se za tem – pod pragom vidnega in kritike – zamenjujejo stene in etaže, na svojem starem mestu ne ostane tako rekoč noben kamen, nobeno načelo.

Primer vojaška politika: Zvezna vojska je zvezna vojska (Nato je Nato itn.). Hkrati pa se stara zvezna *domobranska* vojska (*Bundesheimwehr*) pretvarja v zvezno svetovno vojsko (*Bundesweltwehr*). Zvezna vojska se “razkoščičuje”. Ostaja njen biedermajerski

videz, drugače pa je le še zelo malo podobna vojaški organizaciji z istim imenom.

Primer zunanja politika: V konstelaciji med Vzhodom in Zahodom je veljalo predvsem načelo *nevmešavanja* v zadeve drugih držav. Kdor je – npr. iz moralnih razlogov – zahteval vojaška posredovanja, je bil – na obeh straneh železne zaves – osumljen in grajan vojnega hujskanja. Danes pa (pod pokroviteljstvom Združenih narodov) velja ali domnevno velja nasprotno načelo vmešavanja iz humanitarnih, moralno-političnih razlogov, torej neke vrste pozitivno obrnjena Brežnjeva doktrina nekdanjega Zahoda. Le-ta žigosa samega sebe za šibkega in strahopetnega, ko v drugih državah *ne* brani človekovih pravic – kje in kdaj, na podlagi kakšnega neodvisnega sodnega izreka? Ker pomeni ta “obramba” vkorakanje v druge države, torej napad in vojno, si moramo dovoliti vprašanje, kako je postal mogoč ta osni zasuk politike in politične svetovne konstelacije, kako naj se upravičuje in uporablja v svetu nasilja.

Oboje je primer politike politike, pravila spreminjajoče politike, ki pa se vendarle kaže kot nepolitična, saj se odvija v nespremenjenih institucijah z nespremenjenimi imeni. Opraviti imamo torej s paradoksnim primerom *pravila spreminjajoče nepolitike* ali celo s *politiko* nepolitike, kar velja še posebej takrat, ko konstantnost institucij in imen služi kot kamuflaža, za katero se zamenjajo vsebine.

To velja tudi za druga področja političnega in družbe: za stranke, sindikate, uprave, industrijska podjetja, zasebnost itn. “Izumitev političnega” se pogosto odvija neformalno po vzorcu *biederma-jerskega razkoščenja*. Da je to treba v posameznem primeru dokazati in se ne more uporabljati kot empirični alibi, se razume samo po sebi.

Vse to izpričuje neko temeljno stanje stvari, ki ga je z običajnimi enoznačnimi pojmi le težko izraziti: sprememba *kakovosti* političnega ob *nespremenjenih institucijah* političnega sistema, nezamenjane elite oblasti in delovanja, torej nedotaknjena sistemska podoba funkcionalno diferencirane družbe. Ta *sprostitev političnega ob nespremenjeni organizacijski družbi* diagnosticira in komentira bistvo teorije refleksivne modernizacije. Poleg teh zakritih in prikritih oblik izumitve političnega obstajajo seveda tudi odkrite oblike.

Metamorfoza države

O moderni državi lahko govorimo v nasprotjih: Po eni strani odмира, po drugi pa jo je treba nanovo izumiti. Oboje pa ima seveda zelo dobre razloge. Nemara to niti ni tako zelo nesmiselno, kot se sprva dozdeva. Če to združimo v formulo, potem lahko

rečemo, *odmiranje plus izumitev je enako metamorfoza države*. Tako lahko nakažemo, načrtamo podobo države, ki si – kot kača – sleče staro kožo svojih klasičnih nalog in obleče novo “kožo globalnih nalog”.

“Politiki so užaljeni, ker se ljudje vse manj zanimajo zanje,” piše *Hans Magnus Enzensberger*, vendar “pa bi se morali raje vprašati, kaj je vzrok temu. Domnevam, da stranke nasedajo samoprevari, da imajo napačno definicijo politike ... Bistvo današnje politike je sposobnost za samoorganizacijo ... To se začenja že pri najbolj vsakdanjih stvareh: šolska vprašanja, najemniški problemi, prometni predpisi ... Državi stojijo danes nasproti vse mogoče skupine, manjšine vseh vrst, ... in ne le stare organizacije, kot so sindikati, cerkve, javna občila. Tudi športniki so visokoorganizirani. Homoseksualci, trgovci z orožjem, vozniki avtomobilov, invalidne osebe, starši, davčni utajevalci, ločenci, naravovarstveniki, teroristi itn. V naši družbi lahko pomenijo na tisoče inštanc moči.”

“V stari Evropi se je občestvo vselej opisovalo po modelu človeškega telesa. Vrh, glava je bila vlada. Ta metafora pa je dokončno *passé*. Središče, ki predvideva, usmerja in odloča o vsem, ne obstaja več. Možganov družbe ni več mogoče lokalizirati, inovacije, odločitve o prihodnosti že dolgo ne izhajajo več iz političnega razreda. Nasprotno, šele ko neka nova ideja postane banalnost, jo opazijo tudi stranke in vlade ... Zvezna vlada je sorazmerno stabilna in uspešna, vendar ne zato, temveč kljub temu, ker jo vodijo ljudje, ki se režijo iz predvolilnih plakatov. Čeprav poštni minister dela prav vse, da bi uničil pošto, pa še vedno dobivamo pisma. Čeprav se predsedujoči kancler vede kot slon v trgovini s porcelanom, pa trgovina z Vzhodom uspeva. In tako naprej ... Ta paradoks dovoljuje le eno samo razlago: Zvezna republika Nemčija si lahko privošči nekompetentno vlado, saj konec koncev ljudje, ki nas dolgočasijo v televizijskih poročilih, sploh niso bistveni.”

S samoorganizacijo pri tem ni mišljen – na to opozarja *Hermann Schwengel* – “stari liberalni topos svobodnih družbenih sil”, kajti le-te so se obrnile ravno *proti* politični aspiraciji države. “Samoorganizacija natančneje pomeni ponovno združitev teh svobodnih sil v najglobljih plasteh družbe, v gospodarski, komunalni in politični dejavnosti.” Samoorganizacija pomeni (refleksivno) *subpolitizacijo družbe*. “Mesto in subjekt definicije skupnega blaga, specifične tehnike politične moči, garanta javnega mira in izzivalnega uveljavljanja politične zgodovine te in samo te družbe sta potegnjena narazen. Ekonomskim in kulturnim inštitucijam sta prav tako dostopna kot političnim.”

Na mesto države delovanja stopi pogajalska država, ki aranžira oder in dialoge ter režira. “Pogajalska sposobnost sodobne države je verjetno celo pomembnejša od hierarhične enostranske sposobnosti delovanja, ki postaja vse problematičnejša.” V pozni moderni iztekajočega se stoletja “odmira (tradicionalna) država kot

‘posebno bitje’, kot tvorba suverenosti in kot hierarhični koordinator”. Izraz ‘odmirati’ pa ne pomeni nujno isto kot izraz ‘zatajiti’, ki se v raznih variacijah vzdolž in poprek pojavlja v tožbah o “strankarski nejevolji”. Nasprotno, tudi uspeh ubija. Odmiranje države je pogosto druga plat samoorganizacije, subpolitizacije družbe, je celo delček *vnovčene utopije*. Na simbolično zvedena politika označuje neki vmesni štadij, v katerem se klasične državne naloge enostavne moderne deloma (načelno) rešujejo v goščavi aktivne družbe, deloma pa zamirajo, državni izzivi refleksivne moderne pa se sploh še ne zaznavajo.

Družboslovci imajo težave s pojmom smrti. Da sploh lahko obstaja nekaj takega kot državna kap, je pokazal zlom Vzhoda. Kdor izključuje pojem “institucionalne smrti”, spregleduje, s čim imamo povsod opraviti ravno v teh časih epohalnih sprememb: *zombi inštitucije*, ki so zgodovinsko že dolgo mrtve, a kljub temu ne morejo umreti – npr. razredne stranke brez razredov, vojske brez sovražnikov ali državni aparat, ki na številnih področjih spravlja in drži v gibanju to, kar se tako ali tako dogaja.

Če je resnično to, da državne naloge odmirajo in je treba definirati in konstruirati nove, potem se nam zastavlja vprašanje, ‘kako’ in ‘katere’. *Carl Böhrer* je v tej zvezi predlagal nekaj zanimivega: kriterij “*pogajalske sposobnosti*” družbenih interesov. Za ta kriterij namreč meni, da obstaja tam, kjer so se interesi *sposobni samo-organizirati*, kar pomeni, da jih v družbenih in političnih arenah artikulirajo in uveljavljajo organizirani akterji. Temu nasprotno pa je za nove državne naloge, naloge, ki jih je treba šele odpreti, značilno to, da *niso pogajalsko sposobne* in jih je sploh šele treba izluščiti iz difuzne splošnosti, jih oblikovati in narediti za predmet uradne politike; npr. kršenje življenjskih interesov in interesov za preživetje še nerojenih, sveta kot naravnih soljudi ali oblikovanje nadnacionalne, idealne ter globalne ureditve. “Vsa problemska območja, o katerih se je med posameznimi skupinami in organizacijami načeloma ‘*mogoče pogajati*’, se lahko ‘podružbijo’, kar tu pomeni, da jih je – ob sodelovanju države – mogoče odpraviti v sistemu multilateralnih pogajanj. To v vse večji meri zadeva tudi pravno oblikovanje, kjer državni akter ohranja prednostno vlogo kontekstnega usmerjanja.” Povedano drugače, klasična področja *simbolične politike* se lahko izpraznijo, prenesejo nazaj na organi-zirano subpolitiko družbe.

“Vendar pa se vsi tisti aspekti, o katerih se ‘*ni mogoče pogajati*’, ker bodisi manjka neposreden partner ali pa partner ne more učinkovito in ob primernem času zastopati svojega interesa, načeloma obravnavajo kot državno-funkcionalne naloge. To velja vselej takrat, ko gre za ‘maksimo preživetja’ in ko obstaja domneva o ‘generacijski odgovornosti’ ali o varstvu zanamcev, vendar pa tudi ko gre za ‘počasno in neopazno nevarnost katastrofe’. Deregulacije so tu možne na kratek rok in le za ceno katastrof. Država

se zato na tem področju posveča družbeno sprva nekonkurenčnim temam – npr. v ekologiji. Za ta namen si lahko lasti *procesni monopol*. Država mora dopuščati in hoteti, da ji vsakokratna dodeljena naloga ne pripada za vselej, temveč se vedno znova odpravlja (torej ‘podružblja’) s konstituirajočimi se konkurencami.”

Pri tem ne gre le za predefiniranje državnih nalog, temveč za radikalno vprašanje tega, ali niso nemara določene navidezno “večne” naloge in zanje pristojne inštitucije postale zastarane. Refleksivna politika torej ne pomeni le izumitev, temveč *izpraznjenje* političnega. Ali če se izrazimo povsem odkrito: umor inštitucij – kako naj umorim mrtve? Ali sodi npr. vojska k bistvu države (kot hočejo to dokazati vse teorije države od Hegla preko Maxa Weberja pa vse tja do Carla Schmitta), je vsekakor vprašljivo in mora v dobi ambivalentnosti tudi postati vprašljivo.

Vidimo torej, da ne gre naprimer za zavzemanje za nove državne naloge znotraj starih oblik. Nasprotno, bistvo argumenta je, da ta nova naloga državo obenem sili v novo *obliko* opravljanja nalog. Država mora prakticirati samoomejevanje, vzdržnost, opustiti monopole in *za določen čas* osvojiti druge. “Operacijskim pogojem visokodiferencirane sodobne družbe ne ustreza niti ‘laissez faire’ države kot nočnega čuvaja niti avtoritativno vseobsegajoče načrtovanje intervencijske države ... Cilj je konstrukcija takšnih dejanskosti, v katerih bo prostor tudi za konstrukcije dejanskosti drugih sistemov. Spričo interno ne več nadzorljivih eksternosti gre za samoomejevanja izdiferenciranih funkcijskih sistemov s procesom nadziranja (supervision), v katerem se perspektiva vzajemnih intervencij – npr. politike v znanost, znanosti v politiko – dopolnjuje s perspektivo izumitve medsebojno združitljivih identitet.”

Tretja pot v družbo državljanov: Kaj bo nastalo iz strank?

Velike politične stranke v zahodnih demokracijah – dolgo časa blagovna znamka uspelega povezovanja različnih interesov in stališč državljanov – so v zadnjih letih dramatično prišle na slab glas. Vse kaže, da se bliža pravi vihar: stranka nevolivcev je v vseh “participativnih demokracijah” edina stranka, ki beleži občuten porast svojega članstva. Sledijo ji desničarske ali celo skrajno desničarske stranke, ki volivce bolj ali manj odkrito pridobivajo z razpihovanjem sovražstva in gonje proti tujcem. Med etabliranimi konkurenčnimi strankami ne deluje več igra moči, pri kateri so vložki, izgube in dobički enako nič (Nullsummenspiel): Izguba moči vladnih strank se ne izraža več v porastu števila glasov opozicije. V skoraj vseh zglednih demokracijah imamo nasprotno opraviti z nekakšnimi dvojnimi krizami: Vlade *in* opozicija, ki si

prizadeva za njihovo zamenjavo na oblasti, se soočajo z izgubo glasov, bolehajo in se pogrezajo v vse večjo krizo.

Svojo vlogo pričenjajo igrati izračuni šibkosti. Pozornost se ne posveča več temu, da bi se konkurent prehitel in prekosil s obljubami in nagradami, temveč temu, da bi se razsežnosti kriz in škandalov obdržalo pod ravno zatajitve in odtegnitve zaupanja, ki pesti nasprotnika. Volitve se ne dobivajo s podpornimi večinami, torej s tem, da ena stranka predstavi boljše kandidate in programe, temveč s tem, da z razsežnostjo svojih škandalov in svoje zatajitve *manj* poveča potencial nevolivcev kot konkurenčna stranka.

O razlogih za takšen razvoj že lahko slutimo nekakšen konsenz: Stabilnost strank je med drugim temeljila na njihovi pripadnosti medsebojno sorazmerno jasno razmejenim in za stranke izračunljivim socialno-moralnim okoljem (v Zvezni republiki Nemčiji npr. socialdemokratsko, klasično delavsko in sindikalno okolje in katoliško okolje, s katerim sta lahko računali stranki unije). V takšnih pogojih je bilo možno na pokonci postavljeno metlo postaviti klobuk in volilo se je zanjo. Povedano drugače, velikim strankam ni bilo treba vzpostavljati konsenza, lahko so ga odpoklicale, kar še zlasti velja za elementarna temeljna vprašana velike in majhne politike. To seveda ni omogočalo le poti v oligarhijo strank, nad katero se zdaj na splošno tarna. Omogočalo je tudi jasno kontrastiranje programov in kandidatov po stereotipni levo-desni shemi, pri kateri so vsi, tako rekoč vnaprej vedeli, koga so volili. Povedano drugače: to je bila ureditev v smislu *ali-ali*, ki jo zdaj zamenjuje in ukinja ureditev v smislu *ina*. Od zunaj je grozil skupni sovražnik in ideološki tekmeč, ki je hkrati stabiliziral notranja nasprotja. Pojmovanje dinamike stare Zvezne republike Nemčije v ločenosti od Nemške demokratične republike in obratno je bilo v tem smislu napačno. Ti dve nemški državi sta že od samega začetka tvorili nekakšno "prirojeno nasprotje", nekakšno negativno enotnost, namreč enotnost, znotraj katere je bilo mogoče z vidika vojaške konfrontacije med Vzhodom in Zahodom uveljavljati in organizirati notranjepolitično opozicijsko shemo "levičarstva in desničarstva": druga za drugo sta utelešali *protidržavno opozicijo*. NDR ni bila le državno, temveč tudi "notranjepolitično" anti-ZRN in ravno tako je bila ZRN proti-NDR, kar je tako tu kot tam določalo in polariziralo politične konflikte. Tudi v tem smislu – in ne le z vidika jezika, kulture in skupne zgodovine – je bil razcep vselej irealen.

Ker je bil Vzhod utelešenje "levičarskega eksperimenta", hkrati pa je imel v vojaškem konfliktu med Vzhodom in Zahodom pozicijo sovražnika, je bilo levičarsko politiko in kritiko na Zahodu mogoče zelo enostavno strangulirati in stigmatizirati s sumom, da v najboljšem primeru naivno opravljata nasprotnikovo stvar. Kritika sistema je spadala že skoraj v pristojnost protišpijonaže, in zato sploh ni zahtevala resnega ukvarjanja. V tem prekrivanju Vzhoda in Zahoda z levičarstvom in desničarstvom sta se demokratično in

vojaško razmišljanje in jezikovna igra medsebojno pomešala in izigravala drug proti drugemu. To stanje stvari zelo dobro odseva lapidarni stavek, s katerim se je v Zvezni republiki Nemčiji oštevala socialistična opozicija: "Potem pa pojdite vendar tja čez."

V shematiko Vzhoda in Zahoda ujeta razprava je torej v razdeljeni Nemčiji potekala v precepu državnega utelešenja vsakokratne systemske opozicije onstran železne zavesе s tole posledico: socializem NDR je bil po eni strani nekakšno nakovalno, na katerem se je lahko tolkla levičarska politika na Zahodu, po drugi strani pa je bila opozicija na Zahodu levičarska in se je bila v tem oziru prisiljena razmejiti od stalinistične NDR, obenem pa braniti tudi levo usmeritev NDR pred "imperialističnimi sovražnostmi" pozno-kapitalističnih "kriznih menedžerjev".*

Ta zakon protidržavne opozicije je pokazal svoje sledi v interni opozicijski politiki. SPD je postala "državotvorna" šele *po* svoji godesberški prisegi na zahodni zavezniški sistem in njegova gospodarska pravila igre. Tudi socialno-liberalna reformna politika se je morala stalno boriti proti sistematično podpihovanemu sumu, da načrtuje NDRizacijo Zvezne republike Nemčije. Svoja jadra je lahko razvila šele pod zahodnim praporom (vključitev v NATO, švedski model, demokratični socializem).**

Četudi se takšna ureditev in mehanika tega *ali-ali*, če se ozremo nazaj, dozdeva še tako nenavadno zlikana in nagubana, pa ima vendarle veliko prednost, ki bi jo bilo treba danes že skorajda povečevati: ponujala je tisto prisilno stabilizacijo igre političnih sil, ki jo nepreglednost *ina*, ki danes vlada povsod, ne more več zagotavljati.

V dobi *ina* ne postajata vse bolj neverodostojna, skurilna le medsebojno razmejevanje in profiliranje strank, vzporedno s tem

* V tem nemško-nemškem precepu je bila intelektualna opozicija stare Zvezne republike Nemčije hitro proti 'Za', in to je takrat pomenilo: analiza kapitala, socialistični modeli, ki so se iz kljubovanja proti izenačevanju z NDR vselej pretehtavali in utemeljevali le pavšalno in nikoli na podlagi dejanskega ukvarjanja z realno obstoječimi možnostmi barbarskega socializma. Tako je levičarska inteligenca Zvezne republike Nemčije prav tako malo resno jemala analize totalitarizma pri Hannah Arendt kot tudi obtožbe Solženicina, Bulgakova, Mandelštama ali izpovedi Arthurja Koestlerja. Medtem pa je vsak strel, ki je padel vzdolž zida, priletel v srce marksističnega humanizma. Zato ni težko predvideti, da te grenke potlačitve na teorijo ponosnega razumniškega in protestnega socializma niso ravno najboljše izhodišče za začetek in nadaljevanje nujno potrebnega dialoga z bolečimi izkušnjami vzhodne Evrope.

** Najpozneje zdaj, gledano nazaj, lahko in moramo reči tole: Kdor bi hotel proučevati, analizirati Zvezno republiko Nemčijo, bi moral proučevati in analizirati tudi NDR in obratno. Osredotočanje le na en, navidezno samostojni del (medtem ko je bil drugi bolj ali manj politično konformno izključen) je šolski primer ujetosti družbene vede v samoumevnosti njenega "predmeta". To ne velja le za marksistično sociologijo vzhodnih kadrov, temveč na drugačen, podtalen način tudi za zahodnonemško sociologijo. Ne poznam namreč nobene knjige, nobene analize politične scene v Zvezni republiki Nemčiji, ki bi se nanašala na protidržavno opozicijo v NDR in sistematično obdelala vpliv tega državno mejo presegajočega nasprotja na socialno in politično dinamiko obeh držav.

postaja namreč zaradi *procesov individualizacije* vse težavnejše tudi njihovo dodeljevanje nazorskim skupnostim v družbi in politiki: To, kdo pri kateri temi in katerem kandidatu zakaj in kako voli, ne sledi več nobeni predvideni, vnaprej izdelani shemi. Individualizacija od znotraj navzven *destabilizira* sistem velikih strank, ker ukinja njihovo tradicionalno povezanost (z določenimi družbenimi skupinami - op. pr.), jo dela odvisno od odločitev ali, gledano z vidika stranke, odvisno od njene vzpostavitve, kar je pri vsej razpršenosti interesov, mnenj in tem isto, kot če bi skušali paziti vrečo polno bolh.

Vsi ti radikalno spremenjeni osnovni pogoji – ukinjanje vnaprej izdelanih političnih kalupov konsenza, s katerimi se lahko v politiki trguje in pogaja, izguba poenotujočega idealnega sovražnika in zabrisavanje enoznačnosti, ki so opredeljevale levico in desnico – povzročajo tudi tu *povratek negotovosti*. Velike politične stranke se zdijo kot dinozavri izzvenevajoče industrijske dobe, v kateri je vladal *ali-ali* razreda, nacije in napredka. So *muzeji*, ki so – še – na *oblasti*. Ne nazadnje zato, ker sistem strank ni neposredno odpoklicljiv in so stranke povsod zasedle in držijo oblast. Kajti uspelo jim je izvotliti delitev državne oblasti in si polastiti pravosodje, parlamente in ministrstva. "Stranke," kritizira *Dieter Grimm*, "medsebojno kooperirajo v različnih vlogah." In kljub temu jih lahko čaka brechtovska usoda, da si bodo – po potrebi – morale izbrati drugo družbo. V tem smislu je bil primer Italije napreden.

Prikazana povezava med odpravljanjem in novim ustvarjanjem države bi imela seveda tudi odločilne posledice za interesne in strankarske organizacije v liberalnih demokracijah. Premaknitev državnih nalog – preusmeritev organiziranih interesov nazaj v družbo, postavitev neorganiziranih interesov, ki vendarle ogrožajo ali varujejo skupni blagor, za centralne naloge in koordinate političnega sistema – bi lahko revitalizirala politično političnega sistema. Vendar pa je ta realna utopija nemara obsojena na neuspeh že samo zato, ker spada v primer, na katerega se nanaša: izhaja iz globalnega interesa, za katerega je v vladajoči oligarhiji strank komajda mogoče zbrati dovolj moči za njegovo uveljavitev. Njena uresničitev bo možna le toliko, kolikor se bo uveljavilo to, kar se zarisuje kot še povsem neverjetna varianta: *tretja pot v družbo državljanov*.

Da bomo dosegli okrepitev plebiscitarnih elementov, nam sploh ni potrebno ubrati v Nemčiji tako zelo priljubljene ustavnopravne kraljevske poti (uvredba referendumov itn.). Na to pot lahko namreč stopimo tudi posredno s strukturno demokratizacijo političnih strank in drugih velikih organizacij industrijske družbe (sindikati, podjetniška in poklicna združenja itn.), pri čemer pa ta pot – mišljena do konca – ne pomeni nič drugega kot njihovo *razkošččenje*. To pomeni, da se – ob ohranitvi in skrbi za konstantnost fasade – od znotraj izprazni in preuredijo. To bi bilo na določen način inverzija

simbolične politike. Če se tam dela dim, da bi se simuliral ogenj, se tu demonstrira konstantnost, da bi se participativno razkoščičilo strankarskopolično "posedovanje države".

Za to potrebne elemente vnaša v razpravo v zadnjem času celo zvezni predsednik. "Pri nas," pravi *Richard von Weizsäcker*, "ni poklicni politik na splošno niti strokovnjak niti diletant, temveč univerzalnež, ki ima posebno vedenje o tem, kako poraziti političnega nasprotnika." Njegov predlog je zato naslednji: večja udeležba volivcev pri imenovanju kandidatov. *Claus Offe* stori še bistven korak dalje in zahteva, naj bi na volilne liste strank postavljali tudi ljudi, ki niso člani strank in bi jim celo z določitvijo kvot pomagali priti na oblast. Cilj teh in drugih navidezno nepomembnih načrtov in elementov znotrajstrankarskih sprememb (npr. posredne volitve kandidata za službo kanclerja) je strankarski kartel narediti prepusten za državljane in državljanke, za strokovno vedenje in nove ideje. V isto smer merijo tudi znotrajstrankarska frakcioniranja, ki potekajo vzdolž obetavnih ključnih tem (ženske, okolje, socialna politika, renacionalizacija), ki omogočajo medstrankarsko sodelovanje.

Če domislimo ta razvoj, potem *postane isto drugačno*. Še naprej obstajajoča strankarska imena in organizacije se polnijo z novimi vsebinami, ki strankarstvo strank ukinjajo v njihovi stari shematiki. Na ta način *bi bilo mogoče* (če individualizirana družba ne bo velikim strankam ob prvi naslednji priložnosti naklonila hitrega konca) transmissijsko jermenje oblikovanja politične volje odpreti za subpolitično družbo državljanov.

Podobno lahko mislimo tudi za razkoščičenje sindikatov, združenj podjetnikov, zdravnikov, inženirjev itn., njihovo odpiranje za nove teme ter prepletene interese in izzive. *Obleganje nase naravnanih inštitucij z alternativami* je lahko uspešno le toliko, kolikor se na ta način od spodaj navzgor poveča in zagotovi prepustnost.

Ta podoba nergavih, *pluralnih zbiralnih strank*, ki izgubljajo svoj profil in se odpirajo začasnemu, tematsko specifičnemu in od oseb odvisnemu oblikovanju konsenza, ki razvijajo podforume, ki raznolikosti interesov državljanov na vseh ravneh družbe ponujajo mesta za njihovo izražanje in soočanje ter sodelovanje pri odločanju, seveda predpostavlja vzporedno krepitev in razvoj neodvisnosti *inštitucij velike javnosti* (televizija, radio, dnevni tisk). Ni potrebno le to, da se zmanjša dostop strank do tega vzvoda četrte moči in intenzivira soudeležba državljanov. Pomembno je tudi, da se (sorazmerna) neodvisnost javnopravnega sistema obvaruje pred njegovo smrtjo zaradi komercializacije in razdrobitve. Skupno delovanje skupin državljanov in javnosti množičnih občil je (ne da bi napak poenostavljalo komplikacije) na dnevni red politike postavilo teme globalne ogroženosti. Le s takšnim skupnim delovanjem bo možno oblikovati in kritično spremljati tudi demokraciji prijazno spremembo strankarske panorame in državnih nalog.

Povedano drugače, demokratizacija kritike, ki bo postala možna v družbi tveganja, pomeni, da morata nujna pozornost in enoznačnost kritike v protiigri vlade in opozicije popuščati, če naj kritika in tudi radikalna kritika ohranjata in razvijata svoja merila in svoje mesto v javnih množičnih občilih.

Antidržavni nacionalizem?

Leto 1989, leto *ina*, je hitro zbledelo. Renesansa političnega, ki izrašča iz ruševin vzhodnega bloka, na grozljiv način potrjuje *Carla Schmitta*. Emancipacija izpod komunističnega centralizma, njegovo razbitje in razkosanje temelji na revolucionarni sili etničnih diferenciacij in nacionalizmov, za katere se je menilo, da so mrtvi. Sklep je tale: Opraviti nimamo s koncem, temveč z *zamenjavo podob sovražnikov*. Na mesto starega velikega sovražnika, komunizma, stopa množstvo nacionalnih konfliktov s potencialno vojno razsežnostjo. Jugoslovansko dramo je treba resno jemati kot bliskanje pred pravim neurjem, ki se pripravlja nad ozemljem nekdanje Sovjetske zveze ter ogroža Evropo in ves svet.

Vendar pa ravno ta ogroženost kaže, do česa lahko pripelje splošna miselna togost. Opraviti imamo z vojnami in izbruhi nepredstavljive brutalnosti, vendar tudi – še! – z nacionalizmom, katerega podobe sovražnika se, prvič, ne usmerjajo navzven, temveč *navznoter*, in ki, drugič, gledano z vidika zgodovine, *temelji na sintezi naroda in samoodločanja*. Nacionalizem, ki pljuska v Evropo nekdanjega Vzhoda, črpa svojo zgodovinsko silo in legitimnost iz zmage nad komunistično centralno oblastjo. Če naj se izrazimo ostreje, potem lahko rečemo, da komunizma ni odpravil Zahod, temveč zatirani nacionalizmi. Iz te zmage se poraja in napaja skrivnost nacionalistične fascinacije, ki grozi, da bo z novimi strahotami ponovno utopila Evropo v njeni lastni krvi.

Wir sind *das* Volk! /Mi smo narod!/ Wir sind *ein* Volk! /Mi smo *en* narod!/ To so bili stavki, ki so privedli do padca berlinskega zida. Simptomatično je – gledano z vidika Zahoda: grozljivo – stopnjevanje, ki prihaja do izraza, izbruha v zamenjavi določnega člena 'das' z nedoločnim členom 'ein'. Zaleta in skoka, grundiranja demokracije in izpraznitve v nacionalizmu z besedami ni mogoče bolj jedrnato in neposredno izraziti. Beseda 'das' je izražala demokracijo in obnovo NDR. Šele beseda 'ein' je zrušila oboje: NDR in socialistično utopijo. Prav tako zanimivo je tudi zaporedje: Ne 'ein' Volk, temveč 'das' Volk je premagal urok nemoči, je našel pogum za zavzetje ulic. Nekateri zahodni opazovalci so se zgrozili, ko so videli, da je besedo 'das' pregazila beseda 'ein'. Vendar pa se je ta zgroženost kaj kmalu izgubila v navdušenosti nad dogodki. Šele postopoma je postajalo jasno, da besede 'ein' ne bo mogoče tako enostavno spremeniti nazaj v besedo 'das'. V vzhodnonemš-

kih izgrelih proti tujcem še vedno odzvanjajo poporodni popadki *antidržavnega "nacionalizma"*, ki črpa svojo avtoritarno avtoriteto iz stavka 'Wir sind *ein Volk*'.

To je, povedano drugače, etnični obrat in obarvanje *načela samoodločbe*, ki delata nacionalizem za Evropo po koncu hladne vojne za tako zelo usodnega. To načelo, ki ga mnogi blatijo kot relikv starodavne meščanske etike in meščanske družbe, ga zasmejujejo kot goli videz v ideološkem prepletu sistemov, se zdaj po koncu in s koncem vojaških blokov izkaže za oster, dvorezen meč v notranjih odnosih in odnosih med državami Evrope in sveta. To, kar so prej zmogle le vojne (premikanje meja med državami, uničenje ravnotežja moči celotne hemisfere), je danes na povsem miren in učinkovit način možno tako, da etnične skupine in posamezne državne enote znotraj večjih državnih tvorb iztožijo in uresničijo demokratično izvirno pravico do samoodločbe. Razdružitve Češkoslovaške je zaenkrat zadnji tak primer.

S tem pa je povezano še nekaj drugega. Vsaj z vidika izvora gre tako rekoč za neke vrste neonacionalizem z *navznoter obrnjeno podobo sovražnika*, ki ga lahko spet pregazi agresivni, ekspanzivni neonacionalizem. To se nakazuje povsod tam, kjer – tako kot v Srbiji – stalinistično-nacionalistična reakcija poizkuša izgubljeno ponovno osvojiti z uporabo vojaških sredstev. Mnogonacionalnost na Vzhodu in posledično tudi zahodna Evropa se soočata z grožnjo "neosovjetske zveze". To je tipična reakcija na uspehe nacionalistično-versko obarvanega separatizma, ki je izpodkopaval asimilacijske poizkuse v komunističnem centralizmu. Seveda pa se lahko to zelo zlahka izkaže le za eno od številnih vmesnih oblik, ki jih zamenjujejo novi avtoritarno-diktatorski režimi. Če upoštevamo, kako hitro požre revolucija svoje *starše*, potem za to govorijo strah vzbujajoči simptomi.

Onkraj leve in desne

Poizkus uporabe kategorij "levo" in "desno" na to zgodovinsko razpršenost ponazarja "pojmovno solato", ki jo je pripravila zgodovina: Ali je prevedba komunističnega sistema v kapitalistični "levičarski" ali "desničarski" projekt? Ali je s tem povezan upor, torej ohranjanje "pridobitev ostanka socializma" "konservativno" ali "progresivno"? Ali tisti, ki moti in uničuje levičarsko grobno tišino, medtem ko neusmiljeno razkriva perversije socializma v vseh njegovih oblikah, še vedno opravlja stvar "razrednega sovražnika" ali pa že opravlja nalogo "postsocialistične leve" in utemeljuje njeno vlogo v prihodnji Evropi?

Levičarska in desničarska politika sta v stari svetovni ureditvi imeli svojo klasično klientelo, lastne jezikovne oblike, rdeče cunje, konstelacije zavezniških partnerjev, nasprotnikov in blamaž, v

katere se je lahko vstopalo namerno ali nenamerno in z vnaprej predvidenimi efekti. V enakem obsegu namreč, v kakršnem pokajo strune tega klavirja, postaja tudi glasba, kljub enaki perfekciji prstne spretnosti, kljub istemu notnemu zapisu, vse manj glasba. Politika postaja – z izgubo leve-desne orientacije – nemi film, ali če smo natančnejši, zvočni film, pri katerem je izpadel zvok. Premikamo usta, udarjamo na tipke, pa kljub temu nič!

Imamo nemara v Evropi še staro panoramo strank industrijskih družb ali pa se že kažejo znaki in znamenja tega, da bo v prihodnjih letih prišlo do njenega erodiranja, ki jo bo načelo vse tja do njenih največjih globin? Bo torej reflektivna modernizacija podobna dolgotrajnemu potresu, ki bo spremenil "strankarsko geologijo"? Je nemara celo ves nemir, ki nam že danes jemlje dih, le zatišje pred viharjem? Ali pa velja to, s čimer se dosega ravno nasprotno: *ker* ljudje izgubljajo to zadnjo oporo levo-desne ureditve, *restavrirajo* ravno to levo-desno ureditev?

Morda ima ta metafora kraja dejansko nenadomestljive prednosti: Velja vselej in povsod, njen prenos na politično je zgodovinsko uglašen in izglajen, (preobremenjujočo) kompleksnost prirezuje bipolarno, torej tako, da je delovanjsko zmožna, dragocenost, ki svojo vrednost povečuje ravno s propadom svetovne ureditve.

Relevantnost in signifikantnost levo-desne sheme v zaznavanju ljudi potrjuje empirična politologija. Toda najbrž so anketiranci na istem kot politološki anketarji: nimajo nobenih alternativ. V tej svoji zbežanosti si pomagajo s pojmovnimi berglami preteklosti, katerih neprimernost in zastarelost že tudi sami dobro čutijo.

Metafora politične levice-desnice, ki se je rodila z meščansko družbo, je bržkone nepremostljiva, razen če je ne "detronizirajo" alternative. Politične in konfliktno koordinate prihodnosti so bile umeščene in spravljene v treh dihotomijah: *varno-nevarno*, *znotraj-zunaj*, *politično-nepolitično*. Pri tem gre za tole "odločilno vprašanje": "Kaj meniš, prvič, o *negotovosti*, drugič, o *tujcih*, tretjič, o *možnosti oblikovanja družbe*?"

Zakaj ravno ta in ne kakšna druga "odločilna vprašanja" in nasprotja? Zato, ker imajo z vidika tu razvite teorije večje možnosti uveljavitve, oziroma če smo natančnejši, večje *možnosti stilizacije in insceniranja* kot druga. Kajti ta vprašanja so odločilna in niso, denimo, nekakšne interne zakonitosti in karakteristike omenjenih dimenzij in kategorij. Na podlagi orisane teorije reflektivne modernizacije lahko upravičeno predpostavljamo, prvič, da se bodo lahko tudi v prihodnosti uspešno vodile nacionalistične protimodernizacije, drugič, da bo napredovanje samouničenja poglabljalo konfliktno ločnico med varnim in nevarnim, in tretjič, da bo "konflikt dveh modern" politično in subpolitično šele pokazal in razvil vso svojo brizantnost.

V pomenu nasilnega zoperstavljanja med zunaj in znotraj, med mi in oni za prihodnost je zelo malo presenetljivega. Za postavitev

takšne prognoze skorajda ne potrebujemo teorije refleksivne modernizacije (spričo nacionalističnih vojn in grozečih migracijskih gibanj v Evropi). Razlog bi lahko veliko prej iskali v 'kako'. Kjer propadajo inštitucije, se čez delujoče usujejo plazovi možnosti. V enakem obsegu nastaja nepotešljiva potreba po enostavnosti in novih rigidnostih. Če niso na voljo alternativne inštitucije, ki omogočajo in razbremenjujejo delovanje, se začenja beg v maškarado starih gotovosti. Le-te se morajo tako rekoč obuditi iz svojega izginotja. Temu služijo "kostumiranja" (v povsem dobesednem pomenu), ki kombinirajo dvoje: *dodeljenost* (kot najmočnejši protistrup proti dezintegraciji) in *vzpostavljivost*. Kajti te praznine ni mogoče zapolniti na drugačen način.

To pomeni, da ne doživljamo renesanse ljudstva, temveč renesanso njegove inscenacije (ali inscenacijo renesanse ljudstva). Le-ta postaja vse močnejša, saj so drugi načini spremembe blokirani, nacionalno pa – četudi zveni to za marsikoga še tako grenkobno – oddaja mamljivi vonj samoodločanja. Pri tem pa se lahko različne možnosti protimodernizacije dopolnjujejo, mešajo, prekrizavajo, krepijo in si medsebojno konkurirajo.

Kaj pomaga opozorilo na inscenirano naravo neonacionalizma? Ali neonacionalizem izgublja svojo nevarnost? Ne, vendar pa postaja bolj nemočen, heterogen, začasen, nestabilen, dobiva tako rekoč *postmoderne poteze* in s sebe slači fatalnost, demoničnost, ki zavaja v anticipiran sonacionalizem. Ta neonacionalizem, ki ga je mogoče dolgoročno uspešno inscenirati, je pošast, ki, če hoče delovati kot pošast, potrebuje tako kot druge pošasti svoje mesto na televiziji in mirujočo subpolitiko manjšine, ki je vsaj na Zahodu (še) demokratična.

Podobno lahko v bistvu povemo tudi za drugi dve polarizaciji. Nasprotja med varnim in nevarnim se vkopavajo s kontroverzami okoli *proizvedenih nevarnosti*. Politizacija je očitno *tematsko specifična*, kar pa pomeni tole: kdor se na enem mestu počuti varnega, se na drugem znajde med ogroženimi. Niklas Luhmann je iz tega oblikoval sklep, da nam postavljanje nasproti ne omogoča niti njegove institucionalne podrobne obdelave niti nas ne pripelje do jasnega razmejevanja front. Posledica tega bi bil fluktuirajoč konfliktni potencial, ki pa ga ni mogoče niti zamejiti niti zaostri v politične spore. Pri tem ostaja seveda premalo osvetljeno dejstvo, da varnostne in varovalne inštitucije same vsebujejo in vzdržujejo merila, s katerimi se jim lahko dokazuje nezavarovana nevarnost.

Ravno to pa odpira poti v *subpolitizacijo*, sproža kontraimpulz tega 'tako dalje', kontraimpulz nepolitike. Postavljanje nasproti stare in nove moderne je vendarle sunek, ki zajema in elektrizira vsa območja delovanja sodobne družbe. Odpiranja naletijo na odpor rutin in rutizirancev. Organizirati se mora refleksivna, in ne enostavna subpolitika. Za ta namen lahko sondiramo dva vzorca: *blokada* in *koalicijo*.

Subpolitizacija poraja vsesplošno nemoč. Vsi, tako modernizatorji kot njihovi kritiki stopajo na mestu in se zapletajo v goščavi stališč in interesov. Vendar pa ta proces *upočasnjuje* ravno to pojemanje nekdanj s konsenzom podmazanega procesa uveljavljanja industrializacije, ki je nekakšna predhodna oblika *anarhističnega samoomejevanja* in samokontrole doslej neobrzdane industrializacije po vzorcu 'tako dalje'.

Vsesplošen nered in postavljenost nasproti znotraj in zunaj institucij *zahtevata* in pospešujeta nastajanje osebno povezanih in vzdrževanih podpornih mrež, ki presegajo meje posameznih sistemov in institucij. Na določen način ustvarja torej propadanje institucij prostor za *refeudalizacijo socialnih odnosov*. S tem se odpirajo vrata neomachiavellizmu na vseh področjih družbenega delovanja. Ustvariti in izoblikovati je treba ureditve. Oblikovanje moči in protimoči omogočajo le mreže, ki jih je treba vzdrževati in medsebojno povezati in ki imajo svojo lastno "valuto".

Life and death politics

Pojem politike enostavne moderne temelji na koordinatnem sistemu, katerega prva koordinata se izteka v polih levica-desnica, druga pa v polih javnost-zasebnost. Politizacija pomeni, da se zasebno zapušča v smeri javnosti ali da, nasprotno, aspiracije strank, vladne politike prodirajo v vse niše zasebnega. Če državljan ne pride k politiki, pride politika k državljanu.

Anthony Giddens imenuje ta model "emancipacijska politika" in jo razmeji od "life politics": "Life politics concerns political issues which flow from processes of self-actualisation in post-traditional contexts, where globalising influences intrude deeply into the reflexive project of the self, and conversely where processes of self-realisation influence global strategies."

Zanimivo pri tem stališču je, da se politika – v nasprotju s *Christopherjem Laschem* in njegovo "narcistično kulturo" – doseže oz. da politika vdira tako rekoč naskrivaj tudi s prehodom skozi zasebno. Vse, kar v levo-desnem okviru politike industrijske družbe velja za izgubo, nevarnost, odpadlo in propadlo, ukvarjanje s samim seboj, vprašanja 'kdo sem', 'kaj hočem', 'kam me žene', skratka, vsi izvirni grehi individualizma vodijo v drugačno identiteto političnega: life-and-death-politics.

Ta nova kakovost političnega bo nemara postala razumljiva, če si najprej ogledamo pri tem nastajajoče *histerije*. Onesnaževanje zraka, vode, hrane nedvomno povečuje alergičnosti v medicinskem, vendar pa tudi psihološkem in političnem pomenu besede. Vsi smo ujeti v najrazličnejših obrambnih bojih in s svojim načinom življenja in prehranjevanja anticipiramo sovražne snovi, ki nas obdajajo. Te nevidno, vseprisotno prežijo prav povsod. Povedano

drugače, v ekološki kulturi se v *največjih globinah zasebnega neposredno in neizbežno kratkostično povezujeta najsplošnejše in najintimnejše*. Zasebnost postaja v bistvu igrača v rokah znanstvenih posledic in teorij, javnih kontroverz in konfliktov. Vprašanja oddaljenega sveta kemičnih formul krvavo resno in na način, ki ga ni mogoče ignorirati, vznikajo v globini lastnega načina življenja kot vprašanja sebstva, identitete in eksistence. V mikrokozmosu zasebnosti je torej še enkrat vsebovana svetovna družba, v jedru zasebnosti gnezdi in vali politično.

Kaj je politično, tisto politizirajoče v life politics? Prvič je to *neizbežnost*, ki je, drugič, v *protislovju z načeli zasebne suverenosti* in se, tretjič, za svoje utemeljevanje *ne* more več sklicevati na karakter *naravnih nujnosti* (v prvotnem pomenu besede). V protislovju s pretenzijo individualizirane moderne po razpolaganju in odločanju nastaja nekakšno novo prisilno izkustvo, ki ne sovпада niti z odvisnostjo prejšnjih stoletij od narave niti z razrednim izkustvom industrijske dobe in se z njima ne sme zamenjavati.

To je izkustvo civilizacijsko proizvedene "naravne usode", v kateri refleksivna kultura jaza doživlja in prestaja neizprosno svoje tehnične konstruktivnosti, svoje svetovne družbenosti. Mikrokozmos lastnega načina življenja je zdaj nenadoma kratkostično spojen z makrokozmosom globalnih problemov zastrašujoče nerešljivosti. Če hočemo brez pomislekov zajeti sapo, moramo – bi morali! – slednjič spremeniti svetovno ureditev.

Pri tem se prebujajo eksistencialni preživetveni interes za znanstvene kategorije, izvore napak, načine gledanja, o katerem so stari humanisti lahko le sanjali. Naprimer filozofska vprašanja eksistencializma postajajo nekaj povsem vsakdanjega. Ukvarjanje *Sørensa Kierkegaarda* s strahom kot drugo platjo svobode, vprašanja, kdo kako definira smrt in življenje, odloča o smrti in življenju, se v nujni odločanja vsiljujejo vsakomur, postajajo velike teme, ki elektrizirajo prav vse.

Ta nova simbioza filozofije z vsakdanjikom izstopa še posebej jasno v vprašanjih, ki jih ljudem v odločanje diktira medicina razmnoževanja in genetika človeka. Takšen razvoj ne pomeni nič drugega kot *demokratizacijo Boga*. Ljudi sili v vprašanja, ki so jih prejšnje kulture in religije projicirale v Boga in bogove. Uspehi medicine razmnoževanja in genetike človeka bodo staršem in zdravnikom kmalu omogočili negativno in nemara tudi pozitivno selekcijo lastnosti zanamstva. Določene, oziroma kot se temu reče, "gensko pogojene bolezni" je že zdaj mogoče prepoznavati v njihovem zgodnjem stadiju in v kombinaciji s splavom preprečiti rojstvo otroka s takšnimi verjetnostnimi karakteristikami. Če ne bodo sprejete izrecne, pogosto zelo težko nadzorljive prepovedi, ki največkrat veljajo le za določen kulturni krog, bo mogoče na ta način v zelo doglednem času "krmiliti" izbiro moškega in ženskega potomstva. Pri tem pa je vse to šele začetek dolgoročne serije znanstvenih revolucij.

Medicina razmnoževanja in genetika človeka odpirata vrata k drugačni kakovosti političnega. Ta kakovost se sprva odlikuje z odsotnostjo vseh določil uradno političnega: ni izvršne oblasti, ni parlamenta in uprave, ki prestreza sleherno politiko. Tu vsak vlada nad seboj in svojim potomstvom in lahko v lastni režiji (skupaj z "genskim svetovalcem", ki skrbi zanj) neposredno uresničuje vrednote (borniranosti, podobe tujcev, bojazni), ki mu vladajo. Na mesto delitve oblasti na eksekutivo, legislativo in judikaturu stopi neposredna izvršba v lastni zadevi, zdravstveno varstvo zase in svoje. Vendar pa je ta eksekutivna zasebnost, vzeta sumarno, ravno pot, vrata, skozi katera se lahko udejanji mora oz. sen o "novem človeku". Po koncu socializma in njegove more o novem človeku se začenja nova mora, tokrat v splošni zasebnosti in izrecni svobodni volji za oblikovanje resničnosti po lastni podobi.

Za to zlitje narave in politike, biološko oblikovanje družbe, ki tu postaja *možno*, je karakterističen vnovičen razmah obljub stare, zastale politike. Stari vzgojni ideal bo z genetiko človeka že zelo kmalu "izboljšan", razvodenel, spodkopan. Zakaj bi šli po dolgi, težavni daljnici vzgoje, izobraževanja, pedagogike, če lahko s selekcijo in oblikovanjem genetske podlage – vsaj načelno – odpravljamo pomanjkljivosti nezadostne učne zmožnosti ter nemara celo usmerjamo in zagotavljamo eno ali drugo pozitivno ocenjeno lastnost? Napredki genetike človeka *konkurirajo z izobraževalno politiko*, in če smo natančnejši, omogočajo dolgoročno biopolitično dispozicijsko politiko, ki ima ogromno prednost v tem, da prihranja stroške in negotovosti v rezultatu nadomešča z "učinkovito pre-dispozicijo".

In tako bi lahko naštevati še naprej. Upati si moramo le odpahnuti zapah misli in pustiti vsemu, kar postaja možno, vstopiti tako kot doslej vsaj v anticipirajoči misli: z genetskimi testi kandidatov za zaposlitev je mogoče dopolniti, nadomestiti politiko dela, ukrepe varstva pri delu. To pa v pragmatizmu svobodne volje znova pripelje do anticipacije v predrojstvenem stadiju, kar pomeni, da ljudje z določenimi diskriminiranimi (verjetnostnimi) karakteristikami ne bodo izginevali, temveč se sploh ne bodo več rojevali.

Vzemimo katero koli konvencionalno področje politike (ekološko politiko, gospodarsko politiko, tehnološko politiko, boj proti nasilju in seveda zdravstveno politiko, ki vendarle utemeljuje sprva sploh nevidne velike uspehe), in videli bomo, da brez izjeme najdejo in razvijajo svoja dopolnila, nadomestila v možnostih *zasebnega* delovanja, ki jih ponuja razvoj spoznanj in odkritij genetske tehnike. Raziskujejo se že genske karakteristike, ki – seveda v kovarianci z "vplivi okolja" – spodbujajo nasilno vedenje. Ekološka politika se lahko "naredi učinkovitejša" (in to se seveda že dogaja) z vzgojo rastlin in živalskih vrst (celo to razlikovanje postaja staroevropsko), ki žrejo strupe, ki so odpornejše proti strupom.

Linearna racionalizacija genetskega koda odpira politični pros-

tor, za katerega posebnosti je značilno to, da so ravno nasprotje stare politike: tu imamo javnost, tam zasebnost, tu sporazumno živeče osebe, tam v predrojtveni temi epruvete evgenike, tu v dolgi tuniki zakona in prava, tam v obleki zdravja, tu z vsemi potmi uveljavljanja, tam neposredno v zasebnem dosegu. Posamezniku izraščajo punktualne možnosti poseganja in oblikovanja, ki so diktatorjem prejšnjih dob bile zaprte: možnost izbiranja lastnosti človekove narave in s tem možnost sooblikovanja na podlagi individualne kolektivnosti podobe nastajajoče družbe: zasebna evgenika.

Dovolimo si tole prognozo: ravno zato, *ker* te možnosti oblikovanja vznikajo v zasebnem (in ne v političnem sistemu), so uspešne in se bodo po vsej verjetnosti uresničevale skoraj brez odpora, skoraj brez vsake javnosti. Ustrezno se spreminjajo tudi pričakovanja in vrednote. Kar se nam danes še dozdeva kot izmišljene strahote iz eksperimentalne mučilnice dr. Mabuseja, bo užito, doživljeno izgubilo svojo spektakularnost in tako kot mnogo drugega, sprva s strahom, zatem pa s koristjo, nato nemara ponovno s strahom, ki ne more shajati brez koristi, šlo svojo pot.

Nedvomno, to so sanjarije, more. Toda roko na srce, kaj nas varuje pred tem lepim novim svetom? Gledano realistično, ni to niti morala, niti zakon ali prepovedi, niti samoodrekanje (četudi vsega tega ne gre podcenjevati), temveč predvsem eno: nezadostnost raziskovanja, ki dela in vrta, vendar ne pride tako daleč kot "upanje", ki ga spremlja in nosi. Pomanjkljivost ter notranja in zunanja kritika in alternativnost so poslednji realistični kamni spotike, ki nas varujejo pred drsenjem v paradiž genetike človeka. K številnim osrednjim paradoksom sodi, da morajo znanstveniki, ki s svojim izumiteljskim darom nosijo naprej ta proces, narediti za njegovo zavarovanje oboje: privlačevati morajo z obljubljanjem bližnjih uspehov ter hkrati z brezplodnostjo svojih prizadevanj omehčati in udušiti vse od tod izhajajoče ugovore.

"Eksekutiva" na genetiki človeka temelječe kulturne in družbene revolucije prihodnosti je odločitev vsakokratnega "zasebnega individua". Revolucija genetike človeka je izvenparlamentarna revolucija. Formula – zasebno je politično – dobi tako postranski smisel genetike človeka, ki ga je mogoče zelo hitro narediti za glavni smisel. Kot rečeno: zgodovina človeka, njegovo ogrožanje, njegova tragedija se šele pričinja. Kajti v genetiko potencirana tehnika postaja *zibelka verskih vojn*, ki jih ni več – tako kot njihove verske prednike v iztekajočem se srednjem veku – mogoče državno nevtralizirati. Prve slutnje fundamentalističnih konfliktov, ki čakajo pozno moderno genetske tehnike, je mogoče že danes razbrati iz sporov legalizirani prekinitvi nosečnosti. Na razpotjih "politike telesa", ki je nabita z vprašanji identitete, se tako zarisujejo verske vojne med sovražnimi skupinami različnih življenjskih stilov.

Poklic kot politično delovanje

Eno od odločilnih vprašanj je, v kolikšni meri ta nasprotja vplivajo na varuhe racionalnosti, eksperte. Kajti vprašanje moči v inštitucijah se postavlja, ko so *izdelane alternative* in vsebinsko rivalizirajoče skupine ekspertov trčijo druga ob drugo.

“Empirično dokazljivo je,” piše Elisabeth Beck-Gernsheim, “da se med eksperti s področja genetike človeka v Zvezni republiki Nemčiji razplamteva razprava o določitvi pozicije stroke, o možnostih in obetih njenih mejah in nevarnostih. Vzemimo, če naj navedemo dva aktualna primera, stališča za in proti odpravi starostne indikacije v predrojstveni diagnostiki ali porajajoči se dialog med skupinami za samopomoč in eksperti s področja genetike človeka, ki ga vodijo prominentni predstavniki stroke. Tu poteka angažiran in strasten, deloma celo ogorčen boj za vsebine in postopke, odpirajo se tudi neprijetna vprašanja in ugovori. Na področju tehnologije razmnoževanja imamo komajda opraviti s takšno razpravo. To je nemara ne nazadnje povezano s tem, da se je v obravnavanju sterilnosti veliko močneje uveljavil profesijsko notranji razcep in imamo tako na eni strani tehnično, na drugi pa psihosomatsko usmeritev.”

Poklici, profesije – razumljeni kot “blagovna znamka” na trgu delovne sile, kot blagovna, licencirana pristojnost – so varuhi določene oblike normalizirane subpolitike: V teh “vzorcih delovne sile” se osebno-socialna identiteta povezuje s pravico in dolžnostjo oblikovanja delovnih *usebin*. Poklicne skupine imajo produktivno inteligenco, oblikovalsko moč v družbi. To ima lahko seveda različne pomeni. Nekateri se s politiko pečenih žemljic udeležujejo pri skupnem blagru, drugi se ukvarjajo s politiko zdravja in tretji z “izboljšanjem sveta” na podlagi genetike človeka.

Oblika poklica nas ščiti – pred težavami trga delovne sile – s tem, da varuje možnosti strateškega delovanja pred podjetji, kupci delovne zmožnosti.

S tem je povezano še nekaj *drugega*: Poklic in profesije so (možna) mesta državljanske “antipolitike” (*Konrad*). Samozavestni individualist ima tudi (poleg socialne varnosti, pravne varnosti, volilne pravice, svobode zborovanja itn.) centralno podlago svoje svojeglavosti. Heterogenost intelligence, različnost njenih pozicij, namenov in nazorov, njeni neprestani medsebojni spori, vse zaničevanje in neupoštevanje v njenem medsebojnem odnosu, vse to je delo za vse, vendar pa ne za “razred” v kakršnem koli politično možnem pomenu besede.

Tretjič: Profesije so de facto akterji v *svetovni družbi* strokovnjakov in ta realno obstoječa nadnacionalnost jih predestinira za akterje globalnih rešitev.

Četrtrič: Subpolitizacija ekspertov poteka ravno v takšnem ob-

segu, kot se *v* poklicnih in ekspertnih področjih *proizvajajo možnosti alternativnega delovanja* in postavljajo druga nasproti drugi.

Tehnokracija preneha z alternativami, ki vznikajo v tehnično-ekonomskem procesu in ga polarizirajo. Če in brž ko te alternative postanejo načelne in detaljirane, profesionalne in profitne, utemljujejo kariere, odpirajo tržišča, nemara celo svetovna tržišča, na ta način medsebojno razdelijo tudi blok gospodarske moči in s tem med inštitucijami, strankami, interesnimi združenji in raznovrstnimi javnostmi in znotraj njih samih omogočijo in izsilijo nove konflikte in konstelacije, se razblini podoba delovanja razrešene samoreferenčnosti socialnih sistemov, ki postanejo oblikovni. Tako kot socialni razredi zbledijo med procesom refleksivne modernizacije tudi socialni sistemi. Njihov obstoj postane odvisen od odločanja, legitimiranja in je spremenljiv. Možnosti alternativnega delovanja so torej rezilo, čez katerega skačejo od individuov odvisni sistemi.

Pri tem igra bistveno vlogo *vprašanje, kako globoko ta alternativnost zadeva in cepi ekspertno racionalnost*. To je bilo doslej nepredstavljivo ali vsaj ni pomenilo realne grožnje. To pa so spremenili trije pogoji: prehod z enostavne na refleksivno poznavstvenitev, ekološko vprašanje in vdiranje feminističnih usmeritev v različne profesije in področja poklicnega delovanja.

Tam, kjer znanosti in ekspertne discipline vzajemno napadajo in osvetljujejo svoje podlage, posledice in napake, se z ekspertno racionalnostjo dogaja ravno to, kar se je z enostavnim poznavstvenjem dogodilo pri laiški racionalnosti: v svojih pomanjkljivostih postane prepoznavna, vprašljiva, možno jo je oblikovati in preoblikovati. Ekološko vprašanje prodira v vsa poklicna področja in se tu odraža v vsebinskih kontroverzah o metodah, računskih postopkih, standardih, modelih in rutinah. Obstoj ekoloških razcepov v poklicnih skupinah in ekspertnih krogih postaja nedvomno poglavitni indikator in kazalec stabilnosti klasične industrijske družbe. Enako velja na drugačen način tudi za feministično kritiko znanosti in profesij, kolikor se ne zadovoljuje s kritiziranjem poklicne izključenosti žensk, temveč kritizira bistvo, namreč poklicno monopolizirano racionalnost in prakso ter z znotrajprofesionalno bistrumnostjo in metodiko nanovo in drugače definira in komponira strokovno pristojnost, seveda ne le individualno, temveč povezano in organizirano.

Na ta način pride do razbitja ideala: eksperti lahko – kot se na splošno domneva – razlike v mnenjih razrešujejo s sredstvi svoje metodike in svojih znanstveno-tehničnih standardov. Potrebno je le dovolj dolgo raziskovanje in nasprotni argumenti obmolknijo, zavladata enoznačnost in soglasje. Nastopilo pa bi lahko ravno nasprotno: raziskovanje, ki postavlja vedno nova in kočljivejša vprašanja, ki se spoprijema z vsemi ugovori in si jih skuša prilastiti, tovrstno refleksivno raziskovanje ukinja svoje enoznač-

nostne in monopolske aspiracije in obenem povzdiguje utemeljitveno odvisnost vseh argumentov *in* njihovo negotovost.

Pri tem se nam ponuja ugovor, da so vse to špekulacije, ki jih vstran potiskajo stroge maksime tržnogospodarskega uspeha. Šlo naj bi vendarle – kot porečejo, upajo mnogi – za bežna mnenja, soglasja, ki jih enkrat damo, spet drugič pa odtegnemo, in katerih prapori plapolajo v vetru gospodarske klime. Huda gospodarska kriza v kombinaciji z masovno brezposelnostjo, ki načenja substanco in samozavest ljudi, prežene te prikazni in omogoči, da se stare minimalne postavke pomoči klasične industrijske modernizacije pojavijo v vsem svojem novem blišču.

Ta ugovor je nemara točen v določenih, prejšnjih pogojih ekološke kritike, vse manj pa takrat, ko gospodarstvo samo *profitira* od po njem ustvarjenih uspehov in nevarnosti. Če nastajajo panoge, ki svoj obstoj in svoja tržišča gradijo na priznavanju in odpravljanju teh nevarnosti, se tudi centri gospodarske moči cepijo v pravoverneže in reformiste, reformatorje, okoljske protestante, ekološke konvertite itn. Če se uveljavi stališče, da ekološke rešitve, ekološka kompetentnost in inteligenca na vseh področjih družbe niso le vrednostno konformne, temveč tudi tržno konformne in dolgoročno celo svetovnotržno konformne, se večajo prepadi med zmagovalci in poraženci v ekološkem boju za (gospodarsko) preživetje. Ekologija postaja hit, solist – vsaj kot ekološka kozmetika, embalaža. Upor enega dela gospodarstva, družbe ali narodov in kulturnih krogov zadeva ob velike koalicije alarmirane javnosti, ekoloških dobičkarjev in karieristov v industriji, upravi, znanosti in politiki. To pa seveda pomeni porajanje alternativ, negotovost sodelovanja, koalicije, ki se polarizirajo, pa je treba znova oblikovati, utrditi in uveljaviti. In ravno to je tisto, kar *pospešuje* propadanje moči inštitucij.

Hkrati s to nevarnostjo in njenim splošnim zaznavanjem nastaja visokolegitimen interes za njeno preprečevanje in odpravljanje. Ekološka kriza proizvaja sprva nekakšno *kulturno zavest rdečega križa*. To, kar je vsakdanje, minljivo, nepomembno pretvarja v preizkuse pogumnosti, v katerih je mogoče dokazovati junaštvo. Ekološke nevarnosti, daleč proč od tega, da bi zaostrole in okrepile splošno nesmiselnost in pomensko praznino moderne, ustvarjajo *vsebinsko smiselni horizont preprečevanja, obrambe, pomoči*, moralno klimo in okolje, ki se zaostrujeta skladno z velikostjo nevarnosti in kjer dobivajo dramske vloge *junakov* in *lopovov* nov vsakdanji pomen. Nastajajo legende o Sizifu. Pri tem je celo negativni fatalizem – nič več ni možno, vse je prepozno – konec koncev le ena od variant. In ravno to je zakulisje, ki omogoča poklic, kariero Kasandre.

Ekološko vprašanje, zaznavanje sveta v koordinatnem sistemu ekološko-industrijskega samoogrožanja, omogoča, da morala, religije, fundamentalizmi, brezperspektivnost, tragika, samomor,

smrt (v vselejšnji povezavi s svojim nasprotjem: rešitev, pomoč), postanejo univerzalna drama. Gospodarstvo ima na izbiro, da v tem realnem teatru, v tej neprestani drami, v tej vsakdanji srhljivi komediji bodisi prevzame vlogo lopova in struparja ali pa smukne v vlogo junaka in rešitelja in ju javno celebrira. Kulturni odri ekološkega vprašanja modernizirajo arhaiko: Tu imamo zmaje in njihove ubijalce, Odiseje, bogove in demone, le da se tokrat igrajo, razdeljujejo, dodeljujejo in zavračajo z razdeljenimi vlogami na vseh področjih delovanja – v politiki, pravu, upravi in ne nazadnje tudi ravno v gospodarstvu. Postmoderna, utrujena, zasičena, fatalistična in pomena prazna kultura gosjih jeter si z ekološkim vprašanjem zadaja herkulsko nalogo, ki nas vse in povsod podžiga in gospodarstvo cepi v “podgangsterje” ali “Robine Hoode”.

V ekološkem konfliktu lahko sistematično – z *Volkerjem von Prittwitzem* – razlikujemo dve konstelaciji: prva je konstelacija *blokade*, tu si ekskluzivno in spektakularno stojijo nasproti industrija kot povzročitelj in skupine prizadetih. Gibanje pride v to konfrontacijo šele v drugi konstelaciji, v kateri (a) *se prebudijo interesi rešiteljev* in (b) *prične pokati koalicija molka med povzročitelji in poraženci*. To se dogaja toliko, kolikor deli gospodarstva, vendar pa tudi profesionalne inteligence (tehnik, raziskovalci, odvetniki, sodniki) smuknejo v vloge rešiteljev in pomočnikov, kolikor se torej ekološko vprašanje odkriva kot konstrukcija, kot ekspanzija trga in moči. To pa seveda predpostavlja, da industrijska družba postane industrijska družba slabe vesti, da industrijska družba sama sebe razume in obtožuje kot družbo tveganja. Kajti le tako lahko industrije in kariere pomočnikov in rešiteljev razvijajo same sebe in svojo heroičnost, ki motivira in pobira dobičke. To pa seveda zahteva zasuk proč od gole kritike in prehod na *obleganje obstoječega z alternativami*. Ekološko vprašanje je treba obdelati v drugih vprašanjih, v vprašanjih tehnike, razvoja, oblikovanja proizvodnje, politike proizvodov, načina prehranjevanja, življenjskih stilov, pravnih norm, organizacijskih in upravnih oblik itn. Šele družba, ki se prebudi iz letargije in pesimizma konfrontacijskih konstelacij in ekološko vprašanje razume kot *nebeški dar univerzalne samoreformacije doslej fatalistične industrijske moderne*, lahko izčrpa potencial vlog pomočnikov in junakov in v njih dobi zagon za to, da se ne bo ukvarjala le z velikopotezno ekološko kozmetiko, temveč tudi dejansko zagotovila svoje prihodnje možnosti.

Ekologija odpravlja nevtralnost, stvarno nepolitičnost ekonomske sfere. Ta se cepi v svoji grešnosti, postaja razcepljiva – vse tja do menedžmenta, osebnosti, identitete oseb na vseh ravneh delovanja. Ta razcep in razcepljivost na tisto, kar je grešno, in tisto, kar je greha oproščeno, omogoča “politično trgovanje z odpustki”, vrača politiki instrumente moči “papeškega izrekanja krivde in nekrivde”, javnega razkazovanja in samotrpčenja velikih indus-

trijskih grešnikov in celo javne mučilne instrumente “ekološke inkvizicije”. Pred tem se večina politikov zgroženo umakne v svojo javnosti konformno dobroto. Da bi lahko za izsiljenje prostovoljnosti iz zaboja političnih instrumentov potegnili samo njo, manjkata profesionalnim plavalcem ekološke politike, ki plavajo proti toku, politična karizma in politični realizem.

Prevedel Alfred Leskovec